

Beoordeling dissertatie van Anna Phillips
Representatie van mannelijkheid en vrouwelijkheid in de Haagse romans van Louis Couperus

Univerzita Karlova Praha
Filozofická Fakulta
Ústav germánských studií
Filologie – germánské jazyky a literatury

Vedoucí práce: doc. dr. Ellen J. Krol

18 mei 2021

Anna Phillips heeft een weldoordacht en goed toegespitst onderzoek uitgevoerd over een onderwerp, dat een nieuw en belangrijk aspect betreft van het werk van Louis Couperus, een auteur die een vooraanstaande plaats inneemt in de Nederlandse literatuurgeschiedenis. Dit onderzoek heeft geresulteerd in een helder en intelligent geschreven dissertatie. Omdat het een veeleisend onderzoek is, heeft zij zich beperkt tot de drie Haagse romans van Couperus: *Eline Vere*, *De boeken der kleine zielen* en *Van oude mensen, de dingen, die voorbij gaan...*). Gelet op die beperking – die zoals zij in de verantwoording van het corpus uiteenzet noodzakelijk was om een dergelijk onderzoek binnen redelijke termijn te kunnen afronden – heeft dit onderzoek in sommige opzichten het karakter van een ‘pilot’. Het zou voor de kennis van leven en werk van Couperus verhelderend zijn als ook de personages in zijn overige romans en verhalen aan een dergelijk analyse worden onderworpen. Een vervolgonderzoek dat op de resultaten van deze dissertatie voortbouwt, lijkt mij dan ook zeer gewenst.

Mevrouw Phillips heeft haar onderzoek verdeeld in drie duidelijke deelvragen, waarvan de eerste het belangrijkste en meestomvattend is: op welke wijze vindt de representatie van mannelijkheid en vrouwelijkheid plaats in de genoemde romans? Om die vraag te beantwoorden maakt zij gebruik van de theorie van Judith Butler die het begrip ‘culturele scripts’ geïntroduceerd heeft. Daaronder verstaat zij de manier waarop volgens de normen en waarden van de omgeving waarin de personages zich bevinden, wordt voorgeschreven hoe zij zich als man en als vrouw moeten gedragen. Afwijkingen van deze culturele scripts bepalen in hoeverre bijvoorbeeld een personage als meer of minder mannelijk of vrouwelijk gerepresenteerd wordt. Met behulp van dit theoretische uitgangspunt is Mevrouw Phillips erin geslaagd om de positie van Couperus met betrekking tot opvattingen over gender helder in beeld te krijgen

Om vast te kunnen vaststellen hoe de visie op mannelijkheid en vrouwelijkheid van Couperus afwijkt van de gangbare opvatting in zijn tijd, heeft Mevrouw Phillips op grond van woordenboeken en literairhistorische en sociologische het ‘standaardbeeld’ gereconstrueerd van “de ‘typisch mannelijke en vrouwelijke eigenschappen [...] die in het fin de siècle in Nederland met masculiniteit en feminiteit geassocieerd werden.’ [51] Zij heeft dat uitstekend gedaan, maar toch geeft het aanleiding tot discussie.

Mevrouw Phillips legt de aan mannelijk en vrouwelijk toegekende eigenschappen vast in een tabel op p. 51. Nu lijkt die tabel enigszins op die van de Duitse historica K. Hausen die op p. 23 is afgebeeld. Naar aanleiding van die tabel concludeert Anna: ‘De onderstaande tabel laat duidelijk zien dat de opvatting van mannelijkheid en vrouwelijkheid in de 18de en 19de eeuw dualistisch was (Hausen, 2012, p. 24).’ [22] Dat is een belangrijke conclusie in verband met haar onderzoek, omdat het met deze tabel niet moeilijk is om een antwoord te geven op de tweede deelvraag van het onderzoek van Mevrouw Phillips: ‘Treden mannelijkheid en

vrouwelijkheid antithetisch op en zo ja, in welke vormen?’ Dat roept de vraag op: waarom heeft Mevrouw Phillips deze tabel niet als uitgangspunt genomen, maar in plaats daarvan op p. 51 een nieuwe tabel geconstrueerd, die veel minder antithetisch is dan die van Hausen? Mevrouw Phillips bevestigt immers zelf dat de tabel van Hausen van toepassing is op de 18^e en 19^e eeuw. Bovendien is de tabel van Hausen veel duidelijker dan het door Mevrouw Phillips opgestelde schema op p. 51. Ik wijs in dit verband op de eigenschappen die tegenover elkaar gerangschikt zijn in de kolommen ‘Mannelijkheid’ en ‘Vrouwelijkheid’. Daar staat bijvoorbeeld: ‘krachtig’ tegenover ‘zwak’. Dat begrijp ik: dat is een duidelijke tegenstelling. Maar dat geldt niet voor: ‘moedig’ tegenover ‘bescheiden’, terwijl bv. ‘energiek’ en ‘dapper’ uit de kolom ‘Mannelijkheid’ geen ‘vrouwelijke’ tegenhanger krijgen. Kortom, hoe kun je met zo’n schema nog een antwoord vinden op de tweede deelvraag: ‘Treden mannelijkheid en vrouwelijkheid antithetisch op en zo ja, in welke vormen?’ Was het daarom niet beter geweest om het schema van Hausen aan te houden.

Na het theoretische en historische overzicht volgt een uitputtende analyse van de genoemde romans van Couperus, waarbij de representatie van de ‘manlijkheid’ en ‘vrouwelijkheid’ van 29 personages is onderzocht. Daarbij is het op p. 51 en 52 vastgestelde ‘standaardbeeld’ gebruikt als ‘referentiepunt’ om te beoordelen hoe ‘de representatie van mannelijkheid en vrouwelijkheid zich bij alle onderzochte personages manifesteert.’ [52] Het is een bruikbare en goed doordacht uitgangspunt voor de analyse.

Maar met betrekking van die analyse vraag ik mij af waarom hier gebruik is gemaakt van oudere edities van de romans uit de negentiende en begin twintigste eeuw in plaats van de wetenschappelijk verantwoorde leeseditie van Couperus werk, die tussen 1987-1996 is verschenen. Op p. 85 en 161 verantwoord Mevrouw Phillips die keuze met de opmerking: ‘Voor de analyse wordt de versie van deze romanreeks gebruikt die op www.dbnl.nl voor iedereen toegankelijk is.’ Dat is geen vakide argument. Bovendien is – met uitzondering van *Eline Vere* - naast de door Mevrouw Phillips gebruikte verouderde editie ook de wetenschappelijke editie op de DBNL beschikbaar. Maar zelfs als dat niet zo was geweest, dan moet desondanks altijd gebruik gemaakt worden van die editie die in elke bibliotheek in Nederland voorhanden is en gemakkelijk gescand of gekopieerd kan worden.

De analyses zijn goed en zorgvuldig uitgevoerd, maar hadden veel beknopter gekund. Soms wordt de inhoud te uitvoerig naverteld of wordt er commentaar gegeven dat geen verband houdt met het onderzoek naar de representatie van mannelijkheid en vrouwelijkheid. Ik noem als voorbeeld een passage uit de analyse van het personage Eline Vere. Daar staat:

De beschrijving van Elines karakter doet denken aan iemand die manisch depressief is omdat haar gevoelens en gedrag extreem wisselen (Van den Berg, n.d.). Zij heeft geen besef van haar psychische aandoening en voelt zich naarmate het einde van het verhaal nadert steeds meer terneergeslagen. Haar psychische problemen worden in de roman als “last van de zenuwen” opgevat. Het personage van Eline kan getypeerd worden als een typisch naturalistisch vrouwelijk karakter zoals M. Kemperink (1993, p. 125) het beschreven heeft. [60]

Wat heeft dit te maken met het onderzoek naar de representatie van mannelijkheid en vrouwelijkheid? Hetzelfde geldt voor de opmerking over ‘Elines geestelijke stoornissen’ op p. 61 en de positieve invloed van het leven op het platteland op haar psychische gesteldheid, op p. 63.

Een laatste discussiepunt met betrekking tot dit hoofdstuk is de analyse van achtereenvolgens Vincent en Lawrence St. Clare. Ik ben het eens met de analyse dat Vincent

veel vrouwelijke eigenschappen heeft en dat hij een dandy en breekbare man is, al vind ik de suggestie dat hij (latent) homoseksueel is, niet goed onderbouwd.’ [67-72] Maar daarom begrijp ik niet dat Lawrence St. Clare, die als ‘tegenpool’ van Vincent – zo blijkt uit de analyse – de nodige mannelijke eigenschappen krijgt toebedeeld, ook als homoseksueel wordt getypeerd. Met name de volgende opmerking is niet goed onderbouwd en lijkt mij onjuist: ‘Omdat Lawrence door zowel de verteller als de andere personages zeer positief beoordeeld wordt, kan er wellicht geconcludeerd worden dat de verteller “positieve mannelijkheid” niet uitsluitend binnen een heteroseksuele context situeert.’ [75] Dit is geen logische conclusie. En dat die homoseksualiteit in een verfilming uit 1991 gesuggereerd wordt, is evenmin een argument voor deze stelling.

De conclusie is gedetailleerd uitgewerkt, waarbij het standaardbeeld van mannelijk en vrouwelijk als referentiebeeld is gebruikt. Uit de analyses blijkt dat veel personages in de romans in meer of mindere mate afwijken van dat standaardbeeld. Opmerkelijk is met name de representatie van de mannelijke personages. Uit de analyses blijkt dat ‘de meeste mannen (twee derde) geen mannelijke indruk maken of in verschillende mate vrouwelijk, zwak of gestoord zijn.’ Kortom, de manier waarop Couperus mannen representeert wijkt af van het traditionele beeld. [193] Dit is een belangrijke conclusie, omdat de verteller, zoals de analyses aantonen, juist voor dit type mannen veel sympathie vertoont, terwijl ze in de romans door hun omgeving ‘als vreemd en onsympathiek beschouwd worden’. Het leidt tot de tweeledige conclusie dat Couperus ‘op een indirecte manier voor een genuanceerdere beoordeling van dit soort mannelijkheid pleit’, en ‘op basis van deze personages de genderopvattingen van zijn tijd lijkt te ondermijnen’. [209] Het is een goed beredeneerde en duidelijke conclusie die voortvloeit uit een gedegen onderzoek en die nieuw licht werpt op leven en werk van Louis Couperus.

Het proefschrift is naar mijn mening alleszins verdedigbaar en de auteur ervan komt in aanmerking voor de toekenning van het doctoraat.

Prof. dr. Olf Praamstra (emeritus)
Department of Dutch Studies
Leiden University, Faculty of Humanities, Centre for the Arts in Society
P.O. Box 9515, 2300 RA Leiden, The Netherlands
Telephone +31 (0)71 527 2727
E-mail: o.j.praamstra@hum.leidenuniv.nl
<http://www.dutchstudies.leidenuniv.nl/>